

Голові спеціалізованої вченої ради ДФ 26.133.020
у Київському університеті імені Бориса Грінченка
доктору педагогічних наук, професору, професору
кафедри української мови Інституту філології
Караману Станіславу Олександровичу

Відгук

**офіційного опонента Горошкіної Олени Миколаївни,
доктора педагогічних наук, професора, завідувачки відділу навчання
української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України
про дисертаційну роботу**

**Огарь Юлії Віталіївни «Формування граматично нормативного мовлення
учнів ліцею на засадах особистісно орієнтованого підходу», подану на
здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні,
педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка**

1. Актуальність теми дослідження

Оновлення системи української освіти зумовило кардинальні зміни в усіх її ланках. Переосмислення змісту, мети й завдань шкільної освіти сприяло зосередженню уваги науковців і вчителів-практиків на розвиткові й саморозвиткові суб'єктів освітнього процесу, досягненні результатів, необхідних для комфортного входження учнів у соціум, готовності відповідати на виклики XXI століття, формуванні громадянського суспільства нового типу. Для розв'язання завдань, передбачених Законом України «Про освіту», Державним стандартом базової середньої освіти, концепцією «Нова українська школа», необхідно всі потужні ресурси шкільних предметів спрямувати на формування визначених документами предметних і ключових компетентностей учнів, що сприятимуть їхньому професійному становленню, забезпечать успішність і конкурентоспроможність. Ефективним шляхом розв'язання означеного завдання є розроблення й упровадження наукового обґрунтованих та експериментально перевірених методик особистісно орієнтованого навчання української мови. Проте в українській лінгводидактиці донині не розроблено методики формування граматично нормативного мовлення учнів; в освітньому процесі недостатньо зреалізовано потенціал особистісно орієнтованого підходу, що відповідає концептуальним положенням сучасних освітніх перетворень в Україні. Відтак констатуємо наявність невідповідностей і протиріч між: соціальним замовленням на компетентного мовця, який засобами мови успішно розв'язує суспільно й життєво значущі проблеми, та необхідністю оновлення змісту навчально-методичного забезпечення навчання української мови в ліцеї; рівнем теоретичного осмислення проблеми й недостатнім методичним інтерпретуванням сучасних мовознавчих положень, досліджень у галузі вікової психології, що унеможливує впровадження результатів новітніх досліджень в освітній процес; значним комунікативно-розвивальним потенціалом граматики

й низьким рівнем зацікавленості учнів під час навчання; соціальною значущістю мовної підготовки учнів ліцею та недостатнім рівнем розроблення методики формування граматично нормативного мовлення здобувачів освіти на засадах особистісно орієнтованого підходу.

Необхідність розв'язання означених суперечностей, актуальність і недостатня наукова розробленість проблеми зумовили вибір теми дослідження. З огляду на сказане актуальність дисертації Ю. В. Огарь не викликає сумнівів і вказує на відповідність її змісту суспільним та освітнім запитам.

Важливість теми дисертації Ю. В. Огарь підтверджується також зв'язком її з сучасними напрямами наукових педагогічних досліджень. Дисертація узгоджується з темою науково-дослідної роботи Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка «Зміст і технології забезпечення якості неперервної педагогічної освіти в умовах євроінтеграцій», номер державної реєстрації 0116U003295 (термін виконання 2016–2021 рр.). Тему дисертації затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 11 від 21 грудня 2018 року) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол №2 від 27 березня 2019 року). Тему уточнено на засіданні кафедри української мови Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 3 від 18 жовтня 2021 року) та затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №9 від 28 жовтня 2021 року).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Вивчення рукопису тексту дисертації, оприлюднених статей і тез доповідей Ю.В. Огарь переконує, що авторський підхід до обраної теми можна схарактеризувати як багатоаспектний. На нашу думку, теоретичні засади дослідження є переконливими. Ключові положення дисертації ґрунтуються на законодавчих і нормативних документах про загальну середню та мовну освіту, філософських, мовознавчих, психолого-педагогічних, лінгводидактичних дослідженнях.

П'ять дослідницьких завдань дисертантка виконувала, застосовуючи доцільні для наукового пошуку теоретичні, емпіричні, статистичні методи, що уможливило реалізацію мети наукової роботи, а також визначення перспектив подальших наукових досліджень.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Зміст дисертації охоплює основні аспекти теми дослідження. Науковий і творчий задум автора та етапи реалізації його повною мірою представлені у вступі.

Для виконання *першого завдання* дисертантка визначила й докладно схарактеризувала психолого-педагогічні передумови формування граматично нормативного мовлення старшокласників, як-от: урахування в освітньому процесі психофізіологічних механізмів породження мовлення; добір ресурсного дидактичного матеріалу відповідно до інтелектуальних можливостей, здібностей, ерудиції, мовного досвіду, типологічних характеристик учнів ліцею;

методично доцільна зміна видів навчальної діяльності; добір ефективних методів, форм і засобів навчання української мови для самоактуалізації, самореалізації учасників освітнього процесу й формування в них стійкої мотивації до індивідуальної мовотворчості, мовного самовдосконалення.

Екстраполювання теорії особистісно орієнтованого навчання в методику формування граматично нормативного мовлення учнів ліцею сприяло виокремленню низки *принципів* реалізації особистісно орієнтованого підходу, до яких уналежнено такі: ситуативний (ситуація вибору), культуровідповідності, розкриття індивідуальності кожного учня, співробітництва, свободи вибору, співдіяльності, самоорганізації складних систем (самоорганізації особистості), що стали основоположними засадами авторської методики.

Результативність будь-якого дослідження значною мірою залежить від чіткого окреслення категорійного поля й усвідомлення науковцем кожного його складника. Саме тому, відповідно до *другого завдання* дослідження, Ю.В.Огарь докладно проаналізувала різні погляди мовознавців, педагогів і лінгводидактів на тлумачення змісту понять «мовна норма», «граматична норма», «мовна компетентність», «мовленнєва компетентність», «граматично нормативне мовлення учнів ліцею», «діяльнісний підхід», «компетентнісний підхід», «особистісно орієнтований підхід».

У роботі уточнено й конкретизоване базове поняття дослідження «формування граматично нормативного мовлення учнів ліцею», яке визначено як процес усвідомленого засвоєння учнями мовних норм, сукупності граматичних понять, що становлять систему знань граматичних ознак та особливостей їх сполучення за чіткими закономірностями й правилами, вироблення стійких навичок продукування власного висловлення з дотриманням норм української мови в різноманітних сферах спілкування та в освітньому процесі через накопичення комунікативного досвіду, розвиток мовного чуття та мовної стійкості.

У межах виконання *третього завдання* дисертантка належним чином обґрунтувала лінгводидактичні засади формування граматично нормативного українського мовлення учнів ліцею на засадах особистісно орієнтованого підходу, структурними складниками яких є загальнодидактичні принципи навчання (проблемності, системності, послідовності, мотивації навчання, наступності й перспективності, зв'язку теорії з практикою, наочності, доступності, свідомості); власне методичні (зв'язку навчання морфології та синтаксису, зв'язку навчання граматики з усним і писемним мовленням, текстоцентризму); особистісно орієнтовані принципи (антропоцентричності, природовідповідності, гуманізації, диференціації й індивідуалізації, розвивальної допомоги); форми навчання (індивідуальні, парні, групові); методи навчання в оптимальному поєднанні традиційних та інноваційних (метод усного викладу, метод бесіди, метод вправ, роботи з підручником, спостереження над мовою; евристичне спостереження, конструювання, моделювання творчої реалізації, метод ділової гри, метод проєктів); засоби навчання (підручники, спеціально дібраний дидактичний матеріал, таблиці, схеми, тексти, інтерактивні

картки, словники, телепередачі, відеозаписи, комп'ютерні програми, електронні посібники, мультимедійні презентації, інтернет-ресурси).

Для виконання *четвертого завдання*, що передбачало визначення рівнів сформованості знань, умінь і навичок учнів ліцею у процесі формування граматично нормативного мовлення на засадах особистісно орієнтованого підходу, дисертантка виокремила й обґрунтувала чотири *критерії* (мовно-нормативний, когнітивно-діяльнісний, поведінково-ставленнєвий, мотиваційно-ціннісний) та співвідносні з ними показники рівнів сформованості граматично нормативного мовлення старшокласників. Це дало змогу схарактеризувати рівні сформованості граматично нормативного мовлення старшокласників – високий, достатній, середній, елементарний.

П'яте завдання передбачало розроблення моделі та відповідної їй поетапної методики формування граматично нормативного мовлення учнів ліцею на засадах особистісно орієнтованого підходу та експериментальну перевірку її ефективності. Дослідниця чітко сформулювала концептуальні засади експериментального навчання, докладно описала зміст і поетапний перебіг його, розкриваючи зміст і особливості кожного з *етапів* (мотиваційно-цільового, діяльнісно-конструктивного етапу, узагальнювально-рефлексійного).

Результати експерименту підтвердили ефективність запропонованої методики формування граматично нормативного мовлення учнів ліцею на засадах особистісно орієнтованого підходу, що було перевірено на основі статистичного оброблення результатів формувального етапу педагогічного експерименту з використанням критерію Стьюдента.

Кожен розділ дисертації містить висновки, що узагальнено відображають результати дослідження.

Загальні висновки скорельовані зі змістом сформульованих у вступові завдань і матеріалами кожного з розділів, їх можна вважати вірогідними й ґрунтовними, що забезпечено вмiлим використанням прикладних наукових досліджень, сучасних засобів і методик проведення аналізу результатів дослідного навчання, достатньою кількістю статистичної інформації.

3. Наукова новизна одержаних результатів Наукова новизна роботи зумовлена як новизною предмета дослідження: методи, прийоми, форми, засоби формування граматично нормативного мовлення учнів ліцею на засадах особистісно орієнтованого підходу докладно в українській лінгводидактиці не описано, так і розробленням авторської методики формування граматично нормативного мовлення учнів ліцею на засадах особистісно орієнтованого підходу. Найбільш суттєвими і важливими здобутками, що одержані Ю.В.Огарь особисто і характеризують новизну її дисертації, є такі результати: *обґрунтування* теоретико-методичних засад формування граматично нормативного мовлення учнів ліцею на засадах особистісно орієнтованого підходу; *розроблення* методики формування граматично нормативного мовлення учнів ліцею на засадах особистісно орієнтованого підходу; *уточнення й конкретизація* змісту понять «формування граматично нормативного мовлення учнів ліцею», «особистісно орієнтований підхід до мовної освіти»; *визначення критеріїв* (мовно-нормативний,, когнітивно-діяльнісний, поведінково-

ставленнєвий, мотиваційно-ціннісний), показників та рівнів сформованості знань, умінь і навичок учнів ліцею у процесі формування граматично нормативного мовлення на засадах особистісно орієнтованого підходу (високий, достатній, середній, елементарний); удосконалення методів, прийомів, форм організації навчання на засадах особистісно орієнтованого підходу. Подальшого розвитку набули теоретичні положення про реалізацію особистісно орієнтованого навчання української мови в ліцеї, лінгводидактичні умови формування граматично нормативного українського мовлення старшокласників.

4. Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих публікаціях, зарахованих за темою дисертації

Результати дисертаційної праці Ю. В. Огарь відображено в 10 одноосібних наукових публікаціях за темою дисертації, зокрема в 6 статтях у фахових виданнях та збірниках наукових праць, із них 1 – у зарубіжному періодичному науковому виданні, 4 публікації додатково висвітлюють наукові результати роботи.

Аналізуючи тематику праць Огарь Ю.В., констатуємо, що всі вони повною мірою відбивають основні положення й наукові результати дисертації.

5. Практичне значення одержаних результатів. Практична цінність здобутих результатів полягає в можливості їх застосування в процесі педагогічної практики, опанування студентами закладів вищої педагогічної освіти методики навчання української мови. Розроблені навчально-методичні матеріали (система вправ, завдання до текстів, тести тощо) можуть бути використано для вдосконалення змісту посібників і підручників, на заняттях із методики навчання української мови, а також у системі післядипломної педагогічної освіти. Значний практичний інтерес становлять додатки до дисертації, що містять цікаві вправи, завдання для учнів ліцею.

6. Зауваження та дискусійні положення до дисертації

Загалом позитивно оцінюючи високий науковий рівень розробок здобувача в результаті проведених досліджень, обґрунтованість здобутих результатів, варто вказати на певні дискусійні положення і зауваження до роботи, а також висловити окремі побажання.

1. На с. 46 представлено умови використання особистісно орієнтованого навчання (рис. 1.3 «Умови та специфіка особистісно орієнтованого навчання»), однак не описано процедуру виокремлення їх. Доцільно було б окреслити шляхи забезпечення означених умов в освітньому процесі.

2. Наголошуючи на термінологічній пильності й коректності дослідниці, усе ж привертаю увагу до кількох фрагментів роботи, у яких уживання термінів потребує уточнення, зокрема, «особистісно орієнтований підхід». «особистісно орієнтоване навчання»; «підхід до навчання», «принцип навчання»; «компетенція», «компетентність»; «комплексна система вправ», «комплексні вправи», які в окремих випадках використано як синонімічні. Викликає сумнів твердження дисертантки: «особистісний підхід доцільно розглядати, як важливий психолого-педагогічний принцип...» (с. 43). Потребують обґрунтування терміни «моделювання дидактичного матеріалу» (с. 43), «комплексні вправи» (с. 90). «дидактичні тексти» (с. 97).

3. У підрозділі 2.2. доцільно було подати критерії аналізу навчально-методичного забезпечення. На жаль, поза увагою дисертантки залишилися деякі нові методичні посібники, зокрема: 1) Голуб Н.Б., Новосьолова В.І., Галаєвська Л.В. Мовленнєві жанри на уроках української мови в ліцеї (рівень стандарту): практичний посібник. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2020. 128 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720849>. ; 2) Горошкіна О. М., Бондаренко Н. В., Попова Л. О. Методика компетентісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту: метод. посібник. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2020. 128 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722967>

4. У третьому розділі «*Перебіг експериментально-дослідного навчання*» схарактеризовано критерії і показники рівнів сформованості граматично нормативного мовлення учнів ліцею за результатами констатувального етапу експерименту. Однак ці показники не диференційовано за визначеними в роботі критеріями (мовно-нормативним, когнітивно-діяльним, поведінково-ставленнєвим, мотиваційно-ціннісним). Нам видається, що диференціація дала б змогу побачити не узагальнений, а конкретний стан сформованості граматично нормативного мовлення учнів ліцею, що уможливило б увиразнення проблемних аспектів в процесі опису експериментального навчання.

5. Задля поліпшення зорового сприймання доцільно було б у підрозділі 3.1 представити графічну модель організації експериментального навчання. Це дало б змогу відразу побачити хронологічні межі, мету, зміст етапів, домінувальні методи, прийоми, засоби навчання.

6. Відзначаючи правомірність твердження дисертантки, що вибір засобів навчання сьогодні широкий, важливо лише доцільно і максимально ефективно використати той чи той із них, зауважимо, що робота виграла б, якби Ю. В. Огарь запропонувала рекомендації щодо ефективного використання традиційних та інноваційних засобів задля формування граматично нормативного мовлення учнів ліцею на засадах особистісно орієнтованого підходу.

7. З огляду на вагомість прикладного аспекту проведеного дослідження, його інноваційність та актуальність, на наш погляд, доцільно було б у додатках подати конспекти уроків задля цілісного ілюстрування ефективності дібраних дисертанткою методів, прийомів і засобів навчання української мови задля формування граматично нормативного мовлення учнів ліцею на засадах особистісно орієнтованого підходу.

8. Робота виграла б, якби авторка приділила більше уваги проблемному написанню слів і словосполучень у сучасній українській літературній мові, які безпосередньо висунула мовна практика в останні двоє десятиріч, коли українська літературна мова як державна почала обслуговувати різні сфери політичного, виробничого, наукового та культурного життя українського суспільства.

Висловлені зауваження, міркування щодо дисертаційної праці Ю. В. Огарь мають рекомендаційний характер, а тому не ставлять під сумнів здобуті наукові результати.

Аналіз тексту дисертації дає підстави для висновку про **дотримання дисертанткою вимог академічної доброчесності** в повному обсязі.

7. Загальна оцінка дисертації

Оприлюднені зауваження до дисертаційної праці здебільшого дискусійного чи рекомендаційного плану, не применшують значення її й не знижують загальної високої оцінки, проте можуть бути імпульсом для дискусії під час захисту результатів дослідження і стимулом на наукову перспективу авторки.

Дисертація «Формування граматично нормативного мовлення учнів ліцею на засадах особистісно орієнтованого підходу» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, у якій її авторка, Юлія Віталіївна Огарь, отримала нові науково обґрунтовані результати, що сукупно розв'язують актуальне наукове завдання, яке має важливе значення для розвитку педагогічної галузі, зокрема для теорії та методики мовної освіти.

Дисертаційна праця Ю. В. Огарь відповідає Тимчасовому порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 6 березня 2019 р. (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (зі змінами), а її автор – Огарь Юлія Віталіївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка відділу навчання
української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України

Олена Горошкіна

Горошкіної О.

Ш-Шимбаєвскі

Відгук отримано 11.12.2021

Голова спеціалізованої
вченої ради ДФ 26.133.020

проф. С. О. Карашчук